

Олена ДАВЛЕТХАНОВА

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних систем,
Уманський національний університет садівництва

Геннадій БОБОВ

Генеральний директор ТОВ «Панда», с. Селище,
Корсунь-Шевченківський р-н, Черкаська обл.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЦУКРОБУРЯКОВИХ ІНТЕГРОВАНИХ ФОРМУВАНЬ

Обґрунтовано специфічність цукробурякового підкомплексу, що відрізняє його від інших галузей АПК. Виявлено особливості функціонування цукробурякових інтегрованих формувань, що впливають на конкурентоспроможність галузі в сучасних умовах.

Ключові слова: цукробуряковий підкомплекс, інтегровані формування, виробництво, цукор, сільськогосподарські підприємства, цукровий завод.

Проведення аграрної реформи в Україні вже суттєво вплинуло на створення основ багатокладної економіки та появу нових організаційно-правових форм агроформувань ринкового типу, які отримали широкі права і повноваження у самостійному виборі господарської діяльності. Проте в процесі трансформації господарств не була одночасно повністю реформована система економічних відносин. Збереглися традиційна різноспрямованість фінансових інтересів сільськогосподарських, переробних, обслуговуючих і збутових організацій; диспаритет стосовно обміну між галузями АПК; потреба у державному регулюванні та управлінні процесами, що становлять економічне, правове, екологічне, соціальне та політичне середовище функціонування АПК тощо. Разом з цим постає проблема виявлення особливостей функціонування інтегрованих формувань в АПК з метою підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції.

До останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми функціонування цукробурякових інтегрованих формувань з урахуванням особливостей галузі, насамперед належать чинні законодавчі акти, нормативно-правові документи [1-6]. На сьогодні маємо також низку наукових праць, присвячених проблемам формування та функціонування інтегрованого цукробурякового виробництва в Україні [6-7].

Метою статті є оприлюднення результатів виявлення особливостей функціонування інтегрованих формувань у цукробуряковому підкомплексі, які необхідно враховувати при пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності галузі в сучасних умовах.

Під цукробуряковим підкомплексом розуміють сукупність господарюючих суб'єктів усіх форм власності, які вирощують цукрові буряки, займаються їх переробкою на цукор і здійснюють його реалізацію [1]. До нього входять бурякосійні господарства, цукрові заводи, а також підприємства з виготовлення та виробничо-технічного обслуговування спеціалізованих засобів виробництва, ведення наукових досліджень, підготовки та перепідготовки кадрів тощо. Основними функціями підкомплексу є: задоволення потреб

населення в цукрі та забезпечення підприємств харчової промисловості необхідними компонентами.

Кінцевим продуктом у цукробуряковому виробництві, який об'єднує економічні інтереси сільськогосподарських товаровиробників і переробних підприємств цукрової сировини, загальним предметом їхньої спільної діяльності, яка ґрунтується на нерозривній організаційно-технологічній спорідненості та належності до однієї виробничої системи, є цукор [6]. Тобто, цукробуряковий підкомплекс за кінцевою продукцією є монопродуктовим.

До галузей основного виробництва цукробурякового підкомплексу відносяться бурякосіяння і цукрова промисловість. Виробничо-технічними ресурсами є спеціалізована сільськогосподарська техніка, добрива і засоби захисту рослин, обладнання для цукрової промисловості, пальне тощо. Прямі зв'язки з такими галузями харчової промисловості як кондитерська, молочно-, плодово- і овочеконсервна, безалкогольних напоїв, хлібопекарська, виноробна тощо відбуваються через постачання цукру; із спиртовою, дріжджовою, виробництвом лимонної кислоти – патоки; комбікормовою – патоки та жому. До сільського господарства передається дефекаат, що використовується для вапнування кислих ґрунтів, а також патока, свіжий і сухий жом на корм худобі [9].

Відносини між цукровими заводами, бурякосійними господарствами та іншими суб'єктами цукробурякового підкомплексу здійснюються на основі господарських договорів, які укладаються між ними.

Економічна ефективність вироблення цукру залежить від раціональної організації виробництва та переробки цукрових буряків, механізму взаємовідносин між учасниками підкомплексу, рівня інтеграції (щільності взаємодії на усіх стадіях єдиного технологічного ланцюга виробництва цукру: від насінництва до реалізації цукру і побічної продукції споживачу), системи заходів економічної державної підтримки вітчизняних виробників цукрової сировини та цукру.

Відмінною рисою цукробурякового виробництва є поняття «сировинної зони цукрового заводу» – сукупність бурякосійних господарств, що розташовані

на певній території та віддалені від заводу на оптимальній відстані (до 50 км), характеризуються високим рівнем концентрації посівів цукрових буряків (8-10%) і виробляють їх у кількості, яка необхідна для повного завантаження його виробничих потужностей [9]. Це пояснюється особливостями зберігання та перевезення цукрових буряків: 1) при довгому зберіганні цукрових буряків знижується їхня якість і цукристість; 2) при транспортуванні цукрових буряків залізницею втрати більші, ніж вантажними автомобілями.

Специфічними особливостями цукробурякового підкомплексу, що впливають на економічну ефективність виробництва цукру, є: висока праце-, матеріало- та фондоемність виробництва цукру і цукрових буряків, низька транспортельність і збереженість цукрової сировини, високі вимоги до її якості, сезонність тощо. При цьому слід також зауважити таку важливу рису цукрової промисловості, як те, що поряд із цукровим буряком (власна сировина) для виробництва цукру використовується імпортований цукор-сирець, оскільки обсяги виробництва цукру із власної сировини, обсяги закупівлі цукру-сирцю та реалізації виготовленого із нього продукту на внутрішньому і зовнішньому ринках є основними факторами, що визначають ситуацію на ринку цукру.

Від інших продуктових підкомплексів АПК цукробуряковий відрізняється за своєю специфікою ще тим, що для аграрних підприємств цукробуряківництва не є основною галуззю, що визначає їхню спеціалізацію, оскільки цукровий буряк не може зберігатися тривалий час, а повністю перероблюється за один виробничий сезон на цукровому заводі, який у більшості випадків є монополістом переробки на конкретній території. Це також визначає специфічність взаємовідносин між бурякосійними господарствами і цукровими заводами.

Ще однією специфікою цукробурякової галузі відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» [1] є особливий режим регулювання ринку цукру шляхом квотування реалізації цукру, виробленого в Україні. При цьому до вступу в СОТ Закон передбачав три види квот на поставку цукру за відповідним призначенням [8]: квота «А» – максимальна кількість цукру для надходження на внутрішній ринок з 1 вересня поточного року до 1 вересня наступного року для задоволення внутрішніх потреб; квота «В» – кількість цукру для поставки на зовнішні ринки за міжнародними договорами та поповнення в разі потреби квоти «А»; квота «С» – цукор, вироблений понад квоти «А» і «В» та призначений для реалізації його власниками винятково за межами країни. Після вступу України в СОТ квоти «В» і «С», відповідно до прийнятого Закону України від 30 листопада 2006 р. [3], вилучено із практики регулювання цукрового ринку. Також КМУ за пропозиціями Міністерства аграрної політики та продовольства України щорічно визначаються мінімальні ціни на цукрові буряки, які ідуть для виробництва цукру квоти «А», і на цукор квоти «А». Мінімальні ціни встановлюються з урахуванням базисної цукристості та із застосуванням щомісячних індексів інфляції на рівні, що забезпечує прибутковість виробництва відповідних видів продукції [1].

У відносинах між цукровими заводами, бурякосійними господарствами та іншими суб'єктами цукробурякового підкомплексу всіх форм власності при виробництві цукру квоти «А» обов'язково

застосовуються типові умови господарських договорів, що затверджуються КМУ або уповноваженим ним органом [1]. Також цим Законом [1] регламентовано:

регулювання реалізації цукру («для стабільного забезпечення потреб внутрішнього ринку цукром протягом року та недопущення значних сезонних коливань ціни на нього КМУ визначаються кварталні та місячні обсяги реалізації цукру. Роздрібна торгівля цукром може здійснюватися винятково особами, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством України»);

- декларування наявності цукру («обов'язкове для всіх суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форми власності, які виробляють цукор і зберігають його для подальшої реалізації, здійснюють оптову чи роздрібну торгівлю цукром»);
- умови і порядок закупівлі цукру для забезпечення державних потреб;
- умови та порядок кредитування виробників цукру та цукрових буряків.

Вивчення організаційно-економічних особливостей функціонування підприємств цукробурякового підкомплексу в ринкових умовах господарювання свідчить, що його високоефективне функціонування неможливе без:

- формування ефективної системи державного регулювання цукровиробництва;
- ліквідації монополізму на всіх ланках виробництва цукру (від виробника сировини до споживача цукру);
- формування ефективної системи ціноутворення на цукрові буряки та цукор на основі попиту та пропозиції;
- функціонування розвиненої ринкової інфраструктури.

Ринок цукру, як і будь-який інший продовольчий ринок, ефективно функціонує лише у випадку, коли економічні інтереси сільськогосподарських, агросервісних, переробних тощо структур перетинаються [9]. Тобто, важливою методологічною основою організації виробництва цукру є забезпечення пропорційного, збалансованого розвитку всіх ланок загальної організаційно-виробничого і техніко-технологічного ланцюга – від селекції високопродуктивних сортів і гібридів цукрових буряків, вирощування і збирання їх без втрат до переробки при високих нормах виходу кінцевої продукції та ощадливих витратах ресурсного потенціалу [6].

Розв'язання цієї проблеми можливе шляхом функціонування інтегрованих формувань у цукробуряковому підкомплексі, в яких усі учасники зацікавлені у підвищенні конкурентоспроможності цукру. При цьому інтегратором формування має бути цукровий завод. На це також вказувалося і у постановях КМУ: «Міністерству сільського господарства і продовольства ..., обласним державним адміністраціям здійснити організаційні заходи для створення на базі цукрових заводів агропромислових формувань із вирощування та переробки цукрових буряків» [4]; «...Міністерству АПК, обласним державним адміністраціям сприяти створенню на базі цукрових заводів інтегрованих агропромислових формувань з вирощування та переробки цукрових буряків та машинно-технологічних станцій (МТС) для проведення польових робіт, зокрема забезпеченню МТС сучасною високопродуктивною технікою, високоефективними

засобами захисту рослин та іншими матеріально-технічними ресурсами»[5].

Таким чином, під цукробуряковим інтегрованим формуванням пропонуємо розуміти складну інтегровану економічну систему, створену на базі

цукрового заводу шляхом вертикальної та/або горизонтальної інтеграції структур, що забезпечують виробництво цукрових буряків, їх транспортування, переробку, а також зберігання, транспортування та реалізацію цукру (рис. 1).

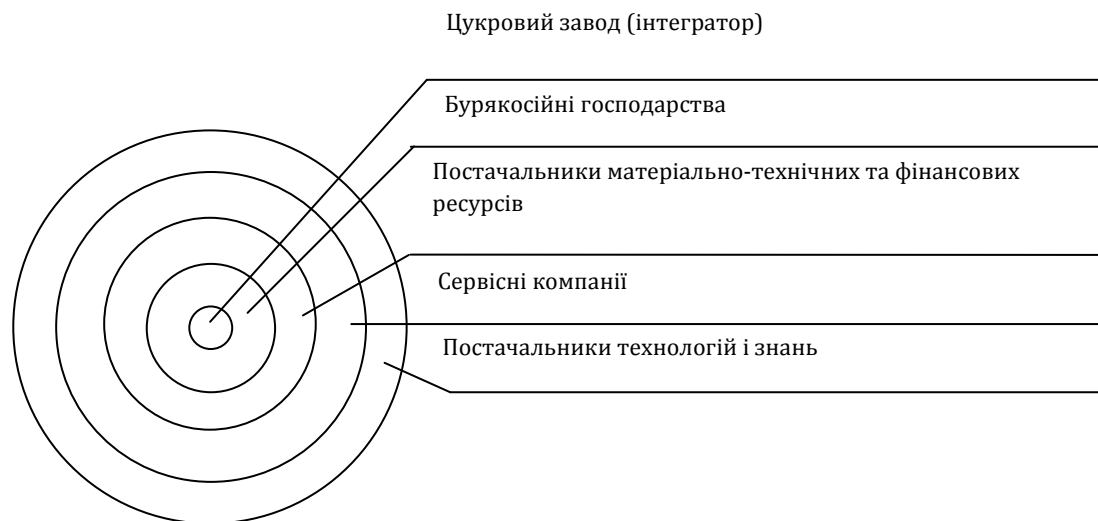

Рис. 1. Архітектура цукробурякового інтегрованого формування

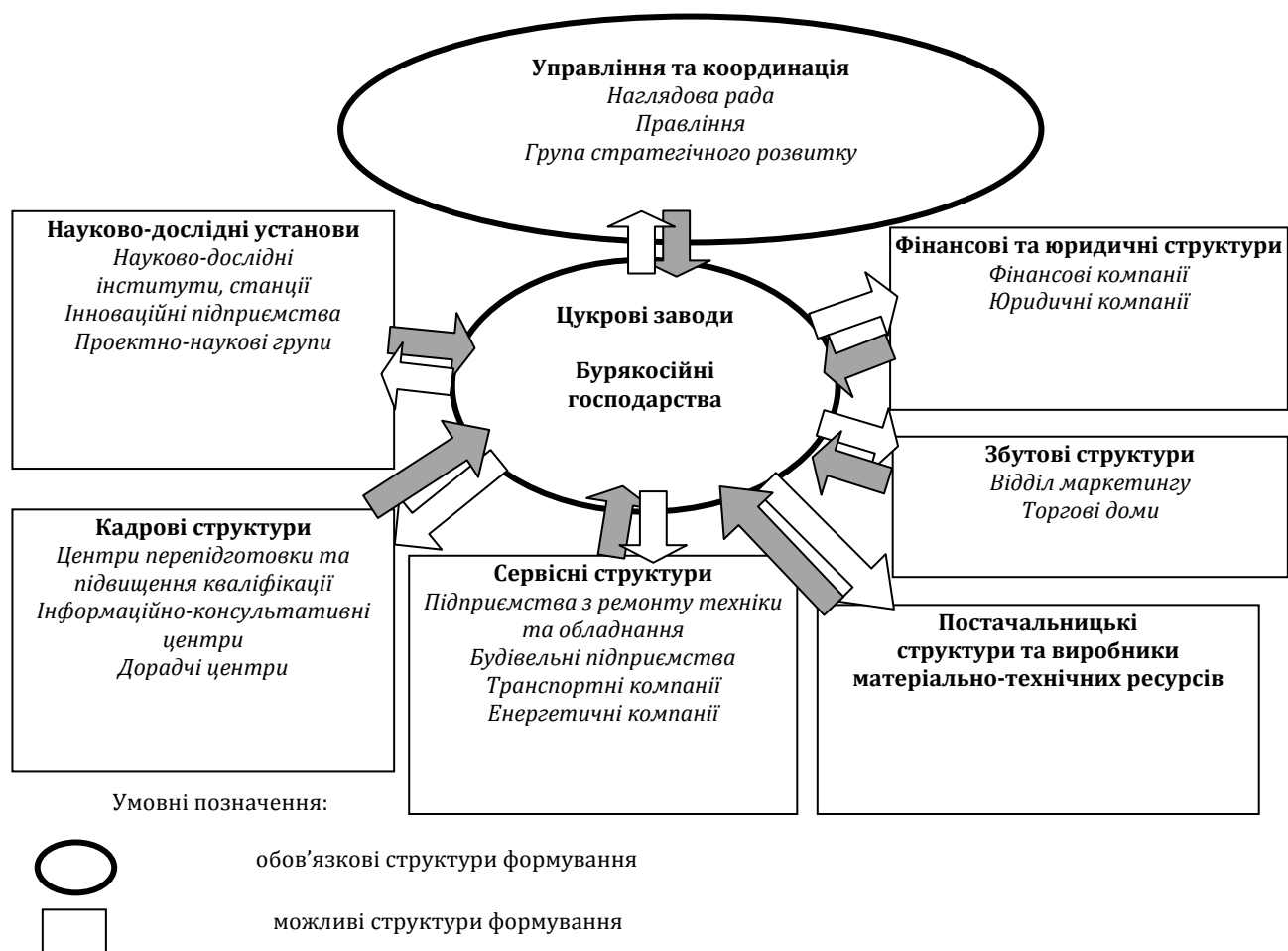

Рис. 2. Структура цукробурякового інтегрованого формування

Як зазначалося, інтегратором цукробурякового інтегрованого формування є цукрові заводи. Обов'язковими учасниками формування є бурякосійні

господарства, які формують їхню сировинну зону. При цьому цукрові заводи виконують функції не тільки переробних підприємств, а й часто здійснюють

забезпечення бурякосійних господарств насінням, мінеральними добривами, хімічними препаратами, технічними засобами, інформаційними ресурсами тощо, що потребує їх інтеграції з іншими учасниками цукробурякового підкомплексу (рис. 2).

Оскільки основними ресурсами для виробництва цукру є цукрові буряки, енергоносії, камінь, вугілля, фінанси (рис. 3), центральними учасниками цукробурякового інтегрованого формування поряд із цукровими заводами (інтегратор) та бурякосійними господарствами, що разом становлять його ядро, можуть бути фінансові, агросервісні, обслуговуючі, торговельні підприємства (постачальницькі та збутові складові виробництва), які входять до складу

Банки і фінансові організації

Страхові організації

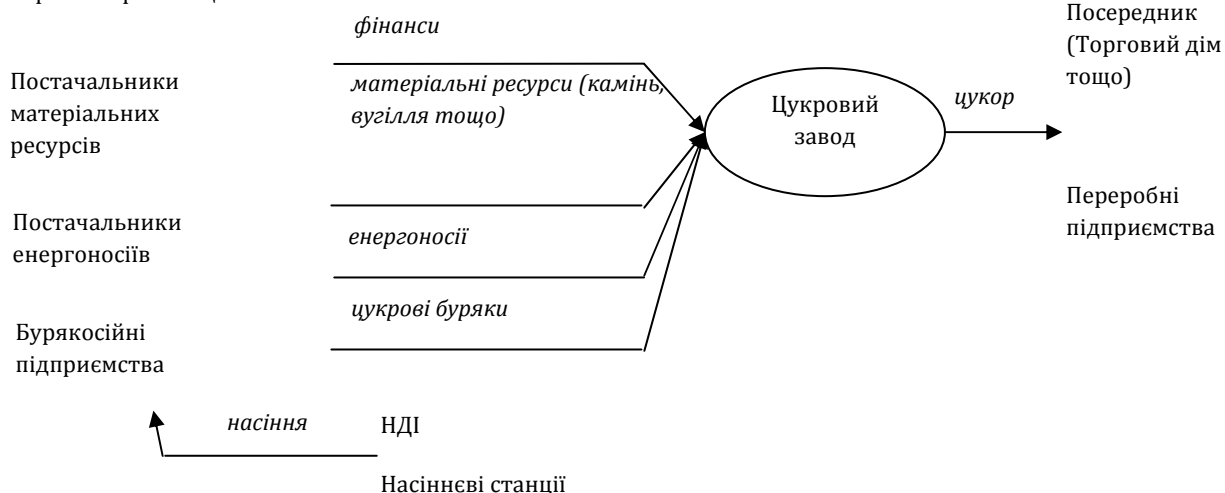

Рис. 3. Основні потоки ресурсів цукробурякового виробництва

Особлива роль у діяльності цукробурякового інтегрованого формування відводиться управлінню та координації. Ця структура повинна бути заснована учасниками формування для організації та координації сумісної діяльності, реалізації сумісних проектів, розвитку цукробурякового інтегрованого формування загалом.

Відповідно до Господарського кодексу України [2] основними організаційно-правовими формами об'єднань підприємств, які можуть створюватися в країні, в тому числі й у випадку агропромислової інтеграції, є: асоціація; корпорація; концерн; консорціум; холдингова компанія; фінансово-промислова група. Крім зазначених, до інтегрованих структур також відносяться організаційні форми, розповсюджені у світовій практиці: стратегічний альянс; пул; конгломерат; картель; синдикат; трест.

За результатами аналізу напрямів виробничо-господарської діяльності інтегрованих структур (табл. 1) найбільша їх (напрямів) кількість охоплюється при створенні учасниками відповідних формувань тресту, та серед форм, які можуть створюватися в Україні, – концерн, холдингова компанія, корпорація.

При створенні цукробурякового інтеграційного формування об'єднуються підприємства, діяльність пов'язана, оскільки продукція одних є сировиною/ресурсами інших, а кінцевим продуктом є цукор. Тобто виробництво та реалізація цукру потребує усіх напрямів виробничо-господарської діяльності. При

формування із застосуванням механізму забезпечення економічних інтересів всіх учасників (встановлення сумісної діяльності з отриманням доходів від кінцевого результату).

Сервісні структури безпосередньо не пов'язані із виробництвом та збутом готової продукції, проте забезпечують господарську діяльність формування. Науково-дослідні установи займаються розробкою, модернізацією продукції та технологій. Кадрові структури визначають системну підготовку та перепідготовку необхідних для формування кадрів, підвищення кваліфікації працівників. Ці структури функціонують за потреби учасників формування.

цьому ефективність учасників об'єднання буде найбільшою, якщо усі працюватимуть на кінцевий прибуток.

Найкращими інтегрованими структурами при створенні цукробурякового інтегрованого формування, на нашу думку, є холдингові компанії, відмінними особливостями яких є: широта охоплення – велика; правова самостійність – обмежена (пов'язані юридичні особи); господарська самостійність – обмежена через виконавчі органи управління; фінансова самостійність – обмежена через виконавчі органи управління; форма управління – централізоване регулювання та координація «управлінською» компанією дочірніх підприємств; форма контролю – акціонерна (повний фінансовий і адміністративний контроль «управлінською» компанією); рівень інтегрованості – високий.

Також можливою організаційно-правовою формою інтеграції в цукробуряковому підкомплексі є концерн, головною відмінністю від холдингу якого є входження підприємств на основі угод або контрактів.

При функціонуванні цукробурякового інтегрованого формування цукровий завод (інтегратор), у якому здійснюється заключна стадія організаційно-технологічного циклу виробництва цукру, здебільшого знаходиться у привілейованому становищі. Це виявляється насамперед при розподілі та реалізації готової продукції, формуванні матеріально-технічної бази, в управлінській діяльності тощо. Така інтеграція

галузей сільського господарства, промислових підприємств та інших структур (фінансових, збутових, інформаційних тощо) – багатовекторний процес, який охоплює економічні, організаційні, техніко-технологічні,

соціальні, правові напрями і види діяльності, що потребує відповідного управління та координації для забезпечення економічного інтересу всіх учасників, об'єднаних у цукробурякове інтегроване формування.

Таблиця 1. Охоплення напрямів виробничо-господарської діяльності інтегрованими формуваннями

Інтегроване формування	Напрями виробничо-господарської діяльності*						Всього
	НІР	виробництво	маркетинг і збут	фінанси	звітність	бізнес-планування	
Концерн	2	2	2	2	1	2	11
Холдингова компанія	1	2	2	2	2	2	11
Корпорація	1	2	2	2	1	2	10
Фінансово-промислова група	1	1	1	2	1	2	8
Консорціум	1	0	0	1	0	0	2
Асоціація	0	0	1	0	0	0	1
Трест	2	2	2	2	2	2	12
Конгломерат	0	1	1	2	1	1	6
Стратегічний альянс	1	1	1	1	0	1	5
Пул	0	0	1	0	0	1	2
Картель	0	0	1	0	0	1	2
Синдикат	0	0	1	0	0	1	2

*Умовні позначення: 0 – напрям виробничо-господарської діяльності не охоплено; 1 – можливе охоплення виробничо-господарського напрямку; 2 – обов'язкове охоплення виробничо-господарського напрямку.

Таким чином, створення агропромислових холдингів на базі цукрових заводів та їхніх сировинних зон як цукробурякове інтегроване формування є на сьогодні оптимальним шляхом удосконалення організаційної структури та системи управління з метою підвищення економічної ефективності виробництва та конкурентоспроможності цукру.

Особливість функціонування цукробурякових інтегрованих формувань пояснюється в першу чергу специфічністю галузі, а саме - вираженою сезонністю виробництва; монопродуктивністю за кінцевою продукцією; особливим режимом державного регулювання ринку цукру (квотування, встановлення мінімальних цін на цукрові буряки та цукор, обов'язкове декларування цукру тощо); наявністю сировинної зони, яка розташована на оптимальній відстані від цукрового

заводу і забезпечує оптимальну тривалість його роботи; використання в якості сировини поряд із цукровими буряками імпортованого цукру-сирцю; наявними економічними відносинами між бурякозійними господарствами і цукровим заводом; наявністю давальницької схеми переробки цукрових буряків; монополістичністю цукрового заводу на конкретній території. Обов'язковими учасниками цукробурякового інтегрованого формування є цукрові заводи та бурякозійні господарства. При цьому інтегратором формування має бути цукровий завод. З метою управління та координації сумісної діяльності формування учасниками обирається відповідний орган. Найкращою інтегрованою структурою при цукробуряковому виробництві є холдингові компанії.

Список літератури

1. Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру [Текст] : закон України від 17 червня 1999 р. – ВВР, 1999. – №758-XIV.
2. Господарський кодекс України. – ВВР, 2003. – №18, №19-20, №21-22.
3. Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру [Текст] : закон України від 30 листопада 2006 р. – ВВР, 2006. – №403-V.
4. Про збільшення обсягів виробництва цукру та впорядкування його реалізації [Текст] : постанова Кабінету Міністрів України від 6 вересня 1996 р. – №1062.
5. Про нарощування обсягів виробництва цукрових буряків та цукру в 1998 і 1999 роках [Текст] : постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 1998 р. – №222.
6. Багрій, Т. В. Розвиток інтегрованого цукробурякового виробництва в Україні [Текст] : дис. канд. наук / Тетяна Володимирівна Багрій. – Київ, 2005. – 180 с.
7. Гончарова, М. Л. Розвиток та ефективність функціонування підприємств цукробурякового підкомплексу [Текст] : дис. канд. наук / Маргарита Леонідівна Гончарова. – Київ, 2006. – 210 с.
8. Погрібний, О. О. Аграрне право України [Текст] / О. О. Погрібний. – К. : Істина, 2007. – 448 с.
9. Економіка підприємств і отраслей [Текст] / П. В. Лециловский, В. Г. Усаков, Е. И. Кивейша и др. ; под ред. П. В. Лециловского, В. С. Тонковича, А. В. Мозоля. – Минск : БГЭУ, 2007. – 574 с.

РЕЗЮМЕ

Давлетханова Елена, Бобов Геннадий

Особенности функционирования свеклосахарных интегрированных формирований

Обоснована специфичность свеклосахарного подкомплекса, которая отличает его от других отраслей АПК. Выявлены особенности функционирования свеклосахарных интегрированных формирований, которые влияют на конкурентоспособность отрасли в современных условиях

RESUME

Davletkhanova Olena, Bobov Gennadiy

The peculiarities of functioning of sugar-beet integrated formations

The peculiarities of the sugar beet subcomplex, which distinguishes it from other branches of agriculture have been grounded. The features of sugar-beet integrated formations which influence the competitiveness of the industry at present have been substantiated

Стаття надійшла до редакції 21.10.2012 р.